

Dividend siyosatini oqilona olib borish orqali davlat qimmatli qog'ozlar bozori samaradorligi tahlili

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11402426>

Iskandarov Temurbek Istamovich

O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi

***Annotatsiya.** Ushbu maqolada aksiyalarni ommaviy joylashtirish (IPO, SPO) amaliyotlari orqali davlat qimmatli qog'ozlar bozorini rivojlantirish, dividend siyosatini olib boorish, shuningdek aksiyalarni ommaviy joylashtirish (IPO, SPO) amaliyotlarining zaruriyati va afzalliklari haqida so'z boradi.ku*

***Kalit so'zlar:** Davlat qimmatli qog'ozlari, IPO, SPO, aksiya, obligatsiya, QQB, Ikkalamchi bozor*

Ma'lumki, qimmatli qog'ozlar bozori iqtisodiyotdagi bo'sh pul mablag'larini jamlash va uni investitsiya jarayonlariga yo'naltirishning muhim vositasidir. Bu borada hozirgi kunda respublikamizda ham kapital bozorini, fond bozorini rivojlantirishda amalga oshirilishi lozim bo'lgan maqsadlar, vazifalar, bajarilishi lozim bo'lgan bir qator chora-tadbirlar mavjuddir. Xususan, Yangi O'zbekistonning 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Taraqqiyot strategiyasida Respublika miqyosidagi fond bozori aylanmasini 200 million dollardan 7 milliard dollarga yetkazish maqsadi belgilab qo'yilgan. Fikrimizcha, bu borada dividend siyosatini optimallashtirish bo'yicha yetuk xorij tajribalaridan foydalanish, ushbu maqsadga erishishda asosiy vositalardan biri hisoblanadi. Zero, oqilona dividend siyosatisiz oqilona investitsiya siyosati bo'lishi mumkin emas. Demak, bu borada xorijiy korporatsiyalar dividend siyosatini yuritish tajribalaridan samarali foydalanish orqali respublikamizdagi aksiyadorlik jamiyatlarining investitsion jozibadorligini oshirish va pirovard natijada mamlakatimiz fond bozorini rivojlanishida ijobiy natijalarga erishish mumkin bo'ladi. Bu esa biz tomonimizdan o'rganilayotgan mavzuning dolzarbligini ko'rsatib beradi.

Dividend siyosatini oqilona olib borish orqali korporatsiyalar o'z aksiyalarining qiymatini oshirishlari yoki barqaror tarzda saqlab turishlari mumkin bo'ladi. Xorijiy korporatsiyalar tajribalariga nazar tashlaydigan bo'lsak, aksariyat korporatsiyalar ayrim hollarda yuqori yoki kutilgan miqdorda daromad ko'rmagan holatda ham aksiyadorlarga to'lanadigan dividend miqdorini kamaytirmaslikka

harakat qilishadi.

Hozirgi kunda jahon amaliyotida fond bozori ishtirokchilari orasida dividendlarga asoslangan strategiyalar juda mashhur bo'lib, ushbu strategiyalarni qo'llash natijasidan hosil qilingan portfel yuqori dividendlar to'laydigan kompaniyalarning qimmatli qog'ozlaridan iborat bo'ladi. Biroq, bu strategiyalar hali mamlakatimiz fond bozorida keng tarqalmagan. Mazkur strategiyalarning asosiy g'oyasi sifatida nafaqat aksiyalar narxining o'zgarishidan foyda olish, balki yuqori dividendlar va ularni qayta investitsiyalash hisobiga maksimal rentabellikka erishish nazarda tutiladi.

Dividendlarga asoslangan strategiyalarni bir qancha ko'rinishlari mavjud. Bunda har bir strategiyani qo'llash o'ziga xos xususiyatlari, algoritmi bilan bir-biridan farqlanadi: Yaxshi istiqbolga ega bo'lgan aksiyalarni sotib olish strategiyasi. Bunda aksiya kursining o'sishi va dividendlar hisobiga foyda olish ko'zlanadi. Barqaror dividend to'lanuvchi aksiyalarni maqsadli sotib olish strategiyasi. Bunda domiy pul oqimini yaratish maqsadi ko'zlanadi.

Dividend to'lovlarini e'lon qilinishidan avval aksiyalarni sotib olish strategiyasi. Bunda asosan spekulyativ maqsadlar ko'zlanadi. Fikrimizcha, investorlar tomonidan ma'lum bir turdagi dividendlarga asoslangan strategiyalarni qo'llashda aynan dividend aristokratlariga asoslangan holda portfel shakllantirish eng maqbul usul sanaladi. Shuning uchun ushbu tadqiqot ishimizda mazkur masalani chuqurroq o'rganishni hamda mamlakatimiz fond bozorida qo'llash imkoniyatlarini tadqiq etishni maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz. Jahon iqtisodiyotida dividend aristokratlari aynan S&P500 Dividend Aristocrats indeksi tarkibiga kiritilgan bo'lsada, oxirgi paytlarda shu yo'nalishda boshqa indekslar ham paydo bo'la boshladi.

Masalan, S&P Europe 350 Dividends Aristocrats indeksi shular jumlasidandir. Shunga qaramay, xalqaro amaliyotda S&P500 Dividend Aristocrats indeksi bozorda benchmark vazifasini bajarganligi sababli, uni alohida ahamiyatli deb hisoblaymiz. S&P 500 "Dividend Aristocrats" (S&P 500 "Dividend aristokratlari") – aksiyadorlarga to'lovlarni 25 yil davomida barqaror ravishda

oshib boruvchi kompaniyalar asosida shakllantiriladigan maxsus indeksdir. Ushbu indeks 1989 yildan beri e'lon qilinib kelinmoqda. Uning tarkibidagi kompaniyalar har yilgi moliyaviy natijalar bo'yicha qayta ko'rib chiqiladi. Indeks tarkibiga kiritilishi uchun kompaniyalarga quyidagicha talablar qo'yiladi:

- Kompaniya S&P 500 indeksi tarkibiga kirishi;
- Yillik dividendlar miqdorini 25 yildan kam bo'lmagan muddat davomida barqaror o'stirib borgan bo'lishi;
- Kamida 3 milliard AQSh dollari miqdoridadan kam bo'lmagan bozor kapitalizatsiyasiga ega bo'lishi;
- Uch oy davomida o'rtacha kunlik aylanmasi kamida 5 million AQSh dollaridan kam bo'lmasligi kerak va boshqalar. Shuningdek indeks tarkibini aniqlashda tarmoqlar bo'yicha diversifikatsiya cheklolari ham qo'llaniladi va unga ko'ra bir tarmoqda 30% dan ortiq bo'lmasligi lozim.

Indeks tarkibi har yili-yanvar oyining oxirida qayta ko'rib chiqiladi. Kompaniyalar tomonidan bir marotaba dividend to'lovlarining o'sishini o'tkazib yuborishning o'zi ularni ushbu ro'yxatdan chiqarib yuborilishiga yetarlicha sabab hisoblanadi. 2023-yil may holatiga ko'ra ushbu indeks tarkibiga 66 kompaniyalar kiritilgan. Bunday kompaniyalar qatoriga Dover, Emerson Electric, Genuine Parts, Procter & Gamble, 3M, Coca-Cola, Johnson & Johnson, Exxon Mobil, PepsiCo, Colgate-Palmolive, Walmart va boshqa

Korporativ boshkaruv sifatining darajasi kompaniyaga investitsiya kilitt imkoniyati tugrisida karor kabul kilishga. ta'sir kiladi va uning kapitallashuvining uziga xos xususiyati kisoblanadi. 2023 yilda eng yirik 10 ta kompaniyalar va tijorat banklar aksiyalari akoli uchun ochik va shaffof savdoga chikariladi. Uning xabarida Oliy Majlis, Uzbekistan Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoev "Bugun kunglimdagi bitta niyatimni sizlarga ochik aytmokchiman.

Mening katta niyatim - yurtdoshlarimiz orasida yuz minglab mulkdorlar, aksiyadorlar paydo bulsin. Odamlarimiz uz omonatlarini investitsiya kilib, yukori daromadlarga ega bulsin.Bu chinakam Xalk "Ay-Pi-O" (IPO) si bulishiga ishonaman", deydi davlat rakbari ".

Ma'lumki, dividend siyosati kompaniya raxbariyatining moliyalashtirish sokasidagi qarorlarining ajralmas kismi kisoblanadi. Kompaniyaning dividend siyosatining eng mukim jixati dividend tulovlari va uning rivojlanishi uchun kompaniyada koladigan kismi urtasidagi foyda taksimotining optimal nisbatini topishdir.

O'zbekiston Respublikasi aksiyadorlik jamiyatlarining dividend tulovlari siyosati bekaror bulib kolmokda va kompaniyalarning moliyaviy akvoli va investitsiya imkoniyatlarini aks yettirmaydi. Konsentrlangan mulkka ega bulgan kompaniyalarda dividend siyosati kupchilik aksiyadorlarga boglik bulib, ularning manfaatlari atrof-mukitning noanikdigi, mulk kukuklarining zaif kimoyasi va rivojlanmagan institutlar tomonidan shakllantiriladi.

Zamonaviy moliyaviy notinchlik bizni korporativ boshqaruv muammolariga ye'tibor berishga majbur kildi. Korporativ boshkaruv sifati darajasi kompaniyaga sarmoya kiritish imkoniyati tugrisida karar kabul kilittga. ta'sir kiladi, uning kapitallashuvining uziga xos xususiyati xisoblanadi. Korporativ boshkaruvning muxdm elementi kompaniyaning bozor kiymatini maksimal darajada oshirish uchun iste'mol kilingan va kapitallashtirilgan foyda urtasidagi nisbatlarni optimallashtirishga karatilgan dividend siyosati hisoblanadi.

Urganish jarayonida korxonalarda dividend siyosatini tartibga soluvchi xujjatlar mavjudligi ijobiy baxolandi. Dividend siyosatining asosiy maksadi foydaning joriy iste'moli va uning kelajakdagi usishi urtasidagi zarur mutanosiblikni urnatish bulganligi sababli, bu investitsiyalarni moliyalashtirishni ta'minlaydi, shuning uchun dividend siyosati yordamida korxonaning bozor kiymatini maksimal darajada oshirish mumkin va strategik rivojlanishni ta'minlash. Dividend siyosatining maksadiga asoslanib, u korxonaning bozor kiymatini maksimal darajada oshirish uchun iste'mol kilingan va kapitallashtirilgan foyda urtasidagi nisbatni optimallashtirishdan iborat bulgan korxonaning umumiy moliyaviy siyosatining ajralmas kismi sifatida tushuniladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. "O'zbekiston Respublikasining Markaziy banki to'g'risida" gi qonun, 30-modda. <https://lex.uz/acts/-4590452>

2. O‘zbekiston Respublikasi “Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida”gi qonuni, 5-modda. <https://lex.uz/docs/-4581969>
3. Elmirzayev. Zamonaviy korporativ boshqaruv. // Darslik. – T.: “Iqtisod-moliya”, 2019. – 416 b.
4. Элмирзаев С.Э., Боев Б.Ж. Акцияларни оммавий жойлаштириш операцияларини ташкил этиш ва ўтказиш. // “Халқаро молия ва ҳисоб” илмий электрон журнали. № 3, июнь, 2018 йил. – Б.8; <http://interfinance.uz/en/arxiv/238-ikkiz20182307>
5. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki 2023 yil 1 dekabrda byulleteni.
6. S.Elmirzayev va boshqalar. Moliya bozori. //: Darslik, – T.: “Iqtisod-moliya”, 2019. – 222 b.
7. Shavkat Bayramovich Babaev, Aybek Nazarbaevich Abdullaev, Mirza Qilichbayevich Sabirov, Inomjon To‘raevich Jumaniyazov, & Inomjon To‘raevich Jumaniyazov. (2024). CONCEPTUAL REFLECTION OF THE CHANGING ROLE OF THE STATE EXPORT POLICY IN THE DEVELOPMENT STRATEGY OF THE NEW UZBEKISTAN. European Scholar Journal, 5(3), 5-8.
8. Shavkat Bayramovich Babaev, Aybek Nazarbaevich Abdullaev, Mirza Qilichbayevich Sabirov, Inomjon To‘raevich Jumaniyazov, & Inomjon To‘raevich Jumaniyazov. (2024). CONCEPTUAL REFLECTION OF THE CHANGING ROLE OF THE STATE EXPORT POLICY IN THE DEVELOPMENT STRATEGY OF THE NEW UZBEKISTAN. European Scholar Journal, 5(3), 5-8.
9. Jumaniyazov Inomjon Turaevich, & Juraev Maqsud Annaqulovich (2022). Korxonalarda moliyaviy qarorlar qabul qilish va risklarni baholash usullari. Science and Education, 3 (5), 1646-1654.
10. Turayevich J. I. Akmal o‘g‘li, SM (2023) //INVESTITSION LOYIHALARNI MOLIYALASHTIRISHDA TIKLANISH VA TARAQQIYOT JAMG‘ARMASINING O‘RNI. PEDAGOGS jurnali. – T. 35. – №. 4. – С. 147-157.
11. ZM Shaikh, S Ramadass, B Prakash, JI Turayevich Data-Driven Decision Making in Stock Portfolio Management: LSTM and Monte Carlo Simulation in Action-Fluctuation and Noise Letters, 2023